

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Наталія Рудницька
(м. Житомир)

ІСТОРИЧНІ УРОКИ ГОЛОКОСТУ ТА МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ (ДО 70-РІЧЧЯ ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)

У 90-х роках ХХ ст. суверенна Україна стала на шлях демократичних перетворень, у державі були закладені правові основи цивілізованого розвитку етнічних процесів, виявлення національної свідомості всіх громадян. За 18 років незалежності на Житомирщині було створено велику кількість етнонаціональних громадських організацій і наукових товариств, які проголосили метою своєї діяльності відродження культури етносів, дослідження їх історії. Багатонаціональна Волинь – Житомирщина стала батьківщиною для сотень тисяч євреїв та представників інших національностей, де інтеграція відбувалася на побутовому, моральному та інтелектуальному рівнях.

З метою ініціювання й координації науково-дослідницьких програм, пов'язаних із єврейською тематикою, сприяння створенню толерантного культурного середовища серед учнівської та студентської молоді, проведення наукових нових розвідок у регіоні з актуальних проблем сучасних українсько-єврейських відносин 19 грудня 2008 року було створено Центр юдаїки як структурний підрозділ Житомирського державного університету імені Івана Франка.

30 березня 2009 р. проведено Міжнародну наукову конференцію "Євреї України: історія і сучасність", де було представлено багато нових досліджень із єврейської тематики. За матеріалами конференції видруковано збірник наукових праць.

Поглиблений інтерес науковців та краєзнавців до історії євреїв на теренах України, проблем міжнаціональних відносин, вивчення проблем Голокосту та формування міжетнічної, релігійної толерантності в умовах становлення громадянського суспільства спонукав до підготовки організації нової конференції.

Організована спільними зусиллями Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса НАН України, Центром юдаїки Житомирського державного університету імені Івана Франка та Всеукраїнським центром вивчення Голокосту "Ткума", Міжнародна конференція "Історичні уроки Голокосту та міжнаціональні відносини (до 70-річчя початку Другої світової війни)" відбулася 23-24 жовтня 2009 року в Житомирі на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка.

У роботі конференції взяло участь більше 100 науковців, краєзнавців, освітян. Серед них – 6 докторів наук, професорів, 38 кандидатів наук, доцентів, решта – аспіранти, магістранти, краєзнавці, архівознавці, учителі історії загальноосвітніх навчальних закладів м. Житомира.

Під час відкриття конференції зі вступним словом і побажаннями плідної роботи до учасників конференції звернувся проректор із соціально-економічних питань і міжнародної науково-педагогічної роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка П.М. Кухарчук. На пленарному засіданні великий інтерес у науковців та учасників викликали доповіді О.В. Заремби – кандидата історичних наук, провідного наукового співробітника Інституту політичних та етнологічних досліджень імені Івана Кураса НАН України, завідувача Центру єврейської історії і культури "Нові теоретико-методологічні підходи до вивчення єврейської історії та культури України" та І. Щупака – кандидата історичних наук, директора Всеукраїнського центру вивчення Голокосту "Ткума", наукового редактора видавництва "Прем'єр" "Голокост, Голодомор та інші геноциди: проблеми компаративного аналізу".

Доктор політичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету М.М. Гон у доповіді "Варіативність ролей спостерігачів у час реалізації геноцидального процесу" підсумував, що спостерігачі – це ті свідки геноцидального процесу, які опиняються в його епіцентрі не з власної волі, а через незалежні від них обставини. Незважаючи на це, їхня поведінка є фактором, який суттєво впливає на хід подій. Адже будь-яка позиція очевидців – їхня бездіяльність, прилучення до злочинців чи допомога переслідуваним і знищуваним – є не тільки віддзеркаленням індивідуальності чи підтримки групою одного із суб'єктів геноциду, а й збільшує або, навпаки, мінімізує шанси жертв на порятунок.

Цікавими й полемічними були доповіді І. М. Герасимової – кандидата історичних наук, директора музею історії та культури євреїв Білорусі, голови республіканського фонду "Голокост" (Мінськ, Білорусь) "Белорусское общество и память о Холокосте", С. О. Шпагіна – старшого викладача кафедри нової та новітньої історії Південного федерального університету, голови Центру "Голокост", заступника голови Правління ЕКЦГ "Алеф" (Ростов на Дону, Росія) "Євреї на Дону та ОЗОТ (1920-ті роки)", Ю.В. Котляра – доктора історичних наук, професора кафедри історії Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили "Традиції єврейської самооборони в повстанському русі селян півдня України (1917-1923 рр.)" та доктора наук із Будапешта (Угорщина) Поповича Тібора Міклоша, виступ якого був присвячений Голокосту в Угорщині та на західноукраїнських землях.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту політичних та етнологічних досліджень імені Івана Кураса НАН України І. Погребінська у виступі "Єврейська національно-культурна автономія: різноманіття дослідницьких перспектив" проаналізувала декілька підходів до вивчення єврейської національно-культурної автономії, підкреслила, що ці дослідження мають не лише науково-пізнавальне значення. У доповіді було наголошено, що проблеми впорядкування етнічних відмінностей, тобто того, що називається національною політикою, є важливою складовою державного пострадянського дискурсу.

Доповіді учасників конференції були об'єднані в тематичні секції:

- Голокост та проблеми міжнаціональних відносин в умовах Другої світової війни;
- уроки Голокосту та формування міжнаціональної, міжрелігійної толерантності в Україні й становлення громадянського суспільства;
- історіографічні, джерелознавчі та методологічні проблеми дослідження Голокосту й міжнаціональних відносин в Україні;
- євреї в Україні в 1920-1930-ті рр.: історико-культурологічний аспект;
- проблеми викладання історії Голокосту та історії міжнаціональних відносин у сучасній Україні.

Предметом гострого обговорення на секції, робота якої була присвячена актуальним питанням Голокосту та проблемам міжнаціональних відносин в умовах Другої світової війни, стали доповіді доктора історичних наук, професора

Житомирського державного університету імені Івана Франка Г.М. Стародубець "Міжнаціональні відносини в рамках повстанського запілля в 1943 році", де було проаналізовано взаємостосунки оунівського підпілля та УПА з представниками різних національностей, та кандидата історичних наук, доцента Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського В.В. Кононенка "Єврейське питання" та ОУН-УПА під час Другої світової війни та в перші повосенні роки", у дослідженні якого фактичний матеріал зазначеної теми було висвітлено й проаналізовано з різних позицій. Він рішуче заперечив тезу, що український націоналіст – юдофоб.

Пленарне засідання

Актуальними та насиченими новими архівними документами були доповіді кандидата історичних наук, заслуженого працівника культури України, заступника директора з питань науково-методичної роботи Державного архіву Вінницької області Ф.А. Винокурової "Архівно-слідча справа Лідії Постоловської: до питання людського вибору в роки Голокосту", кандидата історичних наук, викладача Кременецького обласного гуманітарного педагогічного інституту імені Тараса Шевченка В. Мазурка (м. Кременець) "Геноцид євреїв і втрати інших етнічних груп Волині від фашистських окупантів під час Другої світової війни", Л. Соловки – заступника начальника відділу інформації та використання документів Державного архіву Івано-Франківської області "Галицьке єврейство: втрачений пласт та розірвана пам'ять", викладача Тернопільського державного технічного університету ім. І. Пулюя Ф.Полянського "Єврейське питання в політиці німецького окупаційного режиму на Тернопіллі в роки німецько-радянської війни".

Своє бачення проблеми при введенні до наукового обігу нових документів запропонували у виступах провідний спеціаліст відділу використання інформації та використання документів Державного архіву Рівненської області Т. М. Самсонюк "Євреї Волині на першому етапі Другої світової війни (на прикладі репресованих сіоністів у 1939-1941 рр.)" та викладач Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету П.С. Долганов "ОУН і євреї: економічний аспект взаємин (1930-ті роки)".

Під час роботи секції "Уроки Голокосту та формування міжнаціональної, міжрелігійної толерантності в Україні й становлення громадянського суспільства" жваву полеміку викликали доповіді А. Кержнера – наукового співробітника Інституту

політичних та етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса НАН України (м. Київ) "Ідиш в Україні: до і після Голокосту", М.В. Кордона – кандидата історичних наук, доцента, завідувача кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка "Політика України у сфері захисту національних меншин", у виступі якого було підкреслено, що Україна постійно спрямовує зусилля на створення гідних умов для задоволення духовних, культурних, соціальних потреб усіх етнічних спільнот, які проживають на її території, та максимально намагається задовольняти потреби національних меншин, особливо в місцях їх компактного проживання. Цим самим виконується вимога до країн, які хочуть вступити до Європейського Союзу. Насиченими новими матеріалами та цікавими висновками були виступи В.В. Надольської – кандидата історичних наук, доцента кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету ім. Лесі Українки "Єврейські громади Волині за доби Середньовіччя" та В. Слюсара – кандидата філософських наук, старшого викладача кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка "Проблема страху у філософії Бориса Сідіса".

На засіданні секції "Історіографічні, джерелознавчі та методологічні проблеми дослідження Голокосту та міжнаціональних відносин в Україні" особливий інтерес викликали доповіді краєзнавця з м. Новоград-Волинського В.С. Ваховського "Погром у Кам'яному Броді 1919 р.", Ф.Д. Рябчикової – асистента кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк) "Вивчення єврейської традиційно-побутової культури в етнографічному відділі Волинського науково-дослідного музею (1920-1931рр.)" та Л. Глушковецького – кандидата історичних наук, старшого викладача Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка "Організація виборів до III та IV Думи в Подільській губернії: єврейський фактор", у виступах яких було озвучено багато нових фактичних матеріалів, цікавих суджень.

У роботі секції "Євреї в Україні в 1920-1930-ті рр.: історико-культурологічний аспект" викликали особливо жваву дискусію доповіді І.П. Мельничука – кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського "Вплив подій початку ХХ ст. на самовизначення українського та єврейського населення Поділля", О.А. Рибак – кандидата історичних наук, доцента кафедри історії Міжнародного Соломонова університету (м. Київ) "Духовне життя євреїв напередодні Другої світової війни", Ю.С. Степанчука – кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського "Вінницький кагал до і після Люблінської унії", Ю.Й. Новіцької – аспірантки Київського національного лінгвістичного університету "Міжнаціональні відносини у вищих навчальних закладах Кракова (1918-1939рр.)" та М. Лутай – кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка "До історії єврейських сіоністських організацій на Житомирщині". Історики одностайно говорили про важливість введення до наукового обігу різноманітних історичних джерел для висвітлення об'єктивної історії євреїв України.

З метою залучення вчителів загальноосвітніх навчальних закладів до дослідження Голокосту та сприяння створенню толерантного культурного середовища серед учнівської молоді була проведена секція "Проблеми викладання історії Голокосту та історії міжнаціональних відносин у сучасній Україні". Робота секції складалася з двох етапів: педагогічного засідання на тему "Концептуальний підхід до викладання історії Голокосту й інших геноцидів у загальноосвітній та вищій школі" та круглого столу "Голокост та інші геноциди в полікультурному розумінні". З доповіддю "Окремі методологічні аспекти формування в дітей-підлітків усвідомлення загальнолюдського змісту Голокосту" виступила С.І. Піддубна – керівник освітніх програм Всеукраїнського центру вивчення Голокосту "Ткума" (м. Дніпропетровськ).

Жваву дискусію викликали й виступи кандидата історичних наук, доцента Донецького національного університету О. Сучкової "Джерелознавчі проблеми дослідження етнокультурної модернізації українського суспільства в період коренізації", аспірантки кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету І. Кратюк "Образ жертв на шпальтах українських періодичних видань" та вчительки історії Житомирської єврейської гімназії "Ор-Авнер" Т.М. Кадоб'янської "Вивчення Голокосту в єврейській гімназії "Ор-Авнер". Після доповідей, їх обговорення, аналізу нагальних проблем було проведено тренінг і вчителі отримали методичну літературу від Всеукраїнського центру вивчення Голокосту "Ткума".

Обговорюючи результати Міжнародної наукової конференції "Історичні уроки Голокосту та міжнаціональні відносини (до 70-річчя початку Другої світової війни)", учасники зробили висновок про надзвичайну актуальність окреслених на форумі проблем. Керівники секцій зазначили, що загалом конференція залишила позитивне враження, було висвітлено і введено до наукового обігу багато нових джерел з історії євреїв України, озвучено нові факти та інтерпретації. Такі зібрання сприяють розвитку контактів науковців із різних регіонів України, які працюють із юдаїкою, створюють сприятливі умови для написання нових сторінок етнічної історії України.

Після завершення наукової частини учасники конференції відвідали архітектурні пам'ятки м. Житомира, які пов'язані з історією євреїв, побували на території колишнього гетто часів Великої вітчизняної війни. Інтерес у науковців викликала поїздка до Бердичева – одного з культурних та духовних центрів євреїв. Учені відвідали хоральну синагогу, єврейські історичні місця, могили закатованих мирних громадян, єврейський цвинтар.